

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

В статті розглядається проблема формування духовності майбутніх учителів музики, пропонується її психолого-педагогічна характеристика. Визначаються методологічні основи, принципи, методи та форми духовного становлення та розвитку, що базуються на необхідності особистості в пізнанні світу, себе в ньому та свого призначення. Розкриваються перспективи та напрями в цій сфері.

Ключові слова: формування духовності, духовні традиції, світське та релігійне виховання, релігійно-духовна культура, духовна музика, духовно-культурна спадщина.

Радикальні зміни в суспільстві, інноваційний бум, дискусії навколо реформування системи педагогічної освіти в умовах технократичної цивілізації набувають з часом все більшої гостроти. Приєднання до Болонського процесу з орієнтацією освіти на європейські стандарти, запровадженням кредитно-модульної системи, зменшенням аудиторних годин викликає у студентів та викладачів більше тривоги, ніж оптимізму. В цій ситуації нам важливо розібратися з тим, що необхідно зберегти і без чого можна обійтися, щоб не прийти до стану духовної деградації через втрату мотивації у студентів до отримання високоякісної освіти. Фахівцям зрозуміло, що уніфікація навчання в творчих вузах і орієнтація на вузьких спеціалістів може негативно вплинути на підготовку студентів.

З цього приводу доцільно згадати слова відомого філософа І.Львіна, який пише: „Ми не віримо і не повіримо ні в яку „зовнішню реформу”, яка могла би врятувати нас сама по собі, незалежно від внутрішньої душевно-духовної зміни людини... Все велике і священне походить з середини – від серцевого споглядання, з глибини – від любові, таємної духовності інстинкту, від волі, від розуму, від чистоти уяви” [1].

Особливо нас хвилює глибока емоційно-філософська та інформаційна прірва між духовним усвідомленням сьогодення і духовними традиціями наших предків. Викликає занепокоєння і розрив зв'язків між розвитком духовно-внутрішніх і зовнішніх факторів світосприйняття людиною процесів, що відбуваються в суспільстві.

Як свідчить історія світової філософської думки, духовність є проявом мислення (антична філософія духу). Так, Геракліт вважається першим з філософів, який пов'язав духовність людини з процесом розвитку. Прагнення до самопізнання висувалося ранніми грецькими філософами, які ототожнювали душу людини з її розумом. Повернення інтересу від Космосу до Людини знайшло своє відображення у вченнях Сократа, Платона, Аристотеля. Кінцевою метою виховання калікагативної душі, на їх думку, є пізнання вищих ідеалів Блага, Краси і Справедливості. Душа повинна бути в гармонії з розумним першоджерелом, з логосом, і тому повинна бути зорієнтована на міру, гармонію та етос. Представники філософії Нового часу німецькі філософи Лейбніц і Кант розглядали душу людини як діяльність самосвідомості. На думку Г.Лейбніца – Душа – це замкнена „монада”, котрій властиві дві сили – відчуття та бажання. На противагу йому Й.Кант визначав духовність людини як річ-у-собі. Складність та індивідуальність внутрішнього світу, вважав філософ, ускладнює його пізнання: „Як предмет одного лише внутрішнього почуття ця субстанція дає поняття нематеріальності, як проста субстанція – поняття нерозв'язаності; ототожнення її з інтелектуальною субстанцією дає (поняття) особистості, а всі разом вони дають (поняття) духовності”.

Г.Гегель у своїх працях виділяв три форми буття Духу: об'єктивну, суб'єктивну та абсолютний дух. Філософ підкреслював: „Людина народжується двічі: один раз фізично, а другий – духовно”; „лише через вдосконалення свого тіла та духу, головним чином завдяки тому, що її самосвідомість осмислює себе вільною, вона (людина – А.Б.) вступає у володіння собою та стає власністю самої себе і по відношенню до інших” [2].

Видатний український діяч, засновник класичної філософії, просвітитель, поет, перекладач, музикант і співак Г.Сковорода вважав, що реальний світ є результатом взаємодії трьох світів: макрокосмосу, в якому „живе усе породжене”, і двох мікрокосмосів: людини і „символічного” світу, або Біблії. Між цими трьома світами існує гармонія. Якщо людина зможе „розшифрувати” символи третього світу – Біблії, то здійснюється пізнання „ангельського” і „сатанинського”, що складає основу самовизначення особистості. В результаті самовизначення людина усвідомлює свої здібності, що реалізуються у „спорідненій”, „сродній” праці, і набуває внутрішньої гармонії і щастя. Філософ

стверджував: „Итак, познать себе самага, искать себе самага, и найти человека – все сіе значить”. Його філософські ідеї мали великий вплив на українську та російську філософію ХІХ – ХХ ст.

Кульмінацією розвитку проблеми духовності є праці російських філософів, що досліджували процес пізнання власної сутності через аналіз понять „дух”, „духовний розвиток”, „духовне прагнення” (М.Бердяєв), духовна самосвідомість (С.Анісімов, Г.Платонов), духовність і нація (С.Булгаков, Б.Соловйов). Вони вважали, що процес пізнання власної сутності людини багато в чому залежить від виховання. Названі вище вчені стверджували, що духовність в людині формується винятково з урахуванням вчення християнської антропології про образ Божий, де розум порівнюється з образом безкінечного розуму Божого; вільна воля – безкінечно вільної волі Божої; безсмертя – вічності Божої; дар слова – іпостасного слова Божого.

Розвиваючи думку російських філософів про роль виховання особистості філософ С.Кримський наголошував, що „духовність – це здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самототожність людини, її свобода від жорстокої залежності перед ситуаціями, що постійно змінюються. І саме духовність виступає способом самопобудови особистості, оскільки вона пов’язана з вибором свого власного образу, своєї долі і ролі, одним словом, зустріччю із самим собою [3].

Отже, формування духовної особистості відбувається протягом усієї її життєдіяльності і спрямовується на перетворення навколишнього світу і свого „Я”.

У психолого-педагогічній літературі поняття „духовність” трактується у різних аспектах: індивідуальне вираження двох фундаментальних потреб у загальній системі мотивів діяльності – ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби правильно жити, активно діяти для себе і для інших [4]; як вищий рівень розвитку і саморегуляції зрілої особистості, де основними орієнтирами її життєдіяльності є людські цінності; орієнтованість особистості на дії заради блага оточуючих, пошук нею моральних абсолютів; з християнської точки зору – зв’язок людини у своїх високих поривань до Бога [5].

У попередньому контексті ми виявили різні точки зору вчених, а саме: „Значення почуттів у духовному розвитку людини” (П.Блонський); „Соціального фактору” у духовному становленні особистості (С.Шацький); Про людяність як основу виховання (М.Пірогова); „Світ вступає в час Людини. Більш, ніж будь-коли ми зобов’язані думати про те, що ми вкладаємо в душу людини” (В.Сухомлинський).

Таким чином в сучасній психолого-педагогічній літературі поняття духовності визначається в аспекті світської та релігійної освіти, де світська трактується як процес пізнання, виховання та активної діяльності для себе і для інших, а релігійна – наслідування законів Божих, терпіння та смиренність.

Особливе місце у питанні духовного становлення особистості займає педагогічний спадок К.Ушинського. Він узагальнив в своїх дослідженнях думки про природу людини – її фізіологічні особливості, психічні процеси, душевні почуття та духовні особливості, пояснюючи їх таким чином: „Якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна вивчити її у всіх відношеннях”. Він зазначав, що у вихованні людини „необхідно мати на увазі не науки окремо, а душу учня в цілому та її органічний, поступовий, всебічний розвиток”. Релігія, на його думку, створює для дитини справжню школу... тому що будь-яке релігійне почуття є вищим за інші й само по собі є важливим, оскільки всі релігійні системи задовольняють ту чи іншу потребу людини та можуть розглядатися у якості своєрідних курсів психології, адже в них формується думка людини про світ душевних явищ” [6].

Найбільш яскравим представником християнської педагогіки є В.Зеньковський – професор Київського університету початку ХХ ст. В своїй роботі „Проблеми виховання у світлі християнської антропології” він, розкриваючи сутність своєї педагогічної концепції, твердить, що духовність є тією „живою серцевиною людини, основою її індивідуальності”. Відповідно головним в процесі керівництва розвитком духовності стає гуманістична позиція педагога, який бачить у свого вихованця перш за все сяйво образу Божого, а потім вже недоліки. Джерело зла він вбачає не в оточенні, а в середині вихованця, звідси постає завдання морального виховання, яке містить не етичну просвіту, не заборони, а виховання свободи, тому що добро виростає тільки в свободі. Тобто з позиції релігії духовність походить від слова Дух, Бог, тому церква вважає духовною лише ту людину, яка має в собі Святого Духа і пов’язала своє життя з вірою.

Таким чином, можна вважати, що проблема духовного розвитку майбутнього вчителя музики в сучасній Україні може успішно вирішуватися лише у взаємозв’язку світської системи виховання з філософсько-педагогічними концепціями мислителів релігійного спрямування, що відповідає

інтересам сучасної педагогічної освіти та її спрямованості на розвиток духовності майбутнього вчителя.

У зв'язку з цим актуальним постає питання: „Чи зможуть в наш час уроки музики стати уроками формування духовності учнів, або вони залишаться тільки уроками засвоєння знань, вмінь та навичок у певних видах діяльності?” Відповідь залежить від професійної підготовки вчителів музики з урахуванням нових ідей і світових традицій.

В наш час особливої актуальності набувають терапевтичні функції мистецтва, котрі виступають захисним механізмом від впливу на молодь так званих масових «технологій» розтління їх душ через псевдокультуру (різновиди рок стилів, попса), яка гіпертрафованою силою ритму негативно діє на духовний стан людини. „Бажаєте освіченості, досконало вивчайте музику”, – стверджував Конфуцій. "Музика, підкреслював він, відтворює й живописує зв'язок неба і землі".

Відомо, що наші предки з давніх часів вважали мистецтво даром божим і вірили в його цілющі якості. Традиція лікування музикою передавалася з покоління до покоління багатьма народами. Так, в Давній Індії вміння співати було обов'язковим для лікаря. Індуси створювали спеціальні «медичні» пісні, котрі виконувалися під час прийому хворих, а в одному з племен Східної Африки лікар з'являвся перед хворим з маленьким дзвіночком у руці. Під мелодичний передзвін він з'ясував діагноз хворого, а хворий через власний спів повідомляв лікарю про ознаки своєї хвороби.

Як бачимо, традиція, що бере свій початок ще з пісень Піфагора (лікування для людини з його моральними та тілесними стражданнями), до „вібраційних масажів” – барабанів середньовіччя і сьогодні знаходить своє відображення у створених при університетах нових напрямків навчання, зокрема центрів арт-терапії, музикотерапії та психодіагностики. Такі центри стають науково-методичним та науково-експериментальним осередком, де збирають, вивчають та узагальнюють передовий досвід фахівців та розробляють й апробовують новітні методики в галузі психології та психотерапії.

В таких центрах викладачі та студенти проводять науково-методичну, просвітницьку, а також тренінгову роботу. Наприклад, вивчають психологічні аспекти співочого процесу: правильний підбір дихальних та голосових вправ, що забезпечує якісне функціонування серцево-судинної системи; аналізують роль психолого-емоційного стану. „Голосом передай власну доброту, виражай її вільно, невимушено, в звуках розкривай власне відчуття, проголошуй, стверджуй добре, вічне, як свою гідність, самого себе, чаруйся ніжністю і щирістю звучання, шукай їх в звуках голосу, намагайся піднятися над собою, вкладай волю подолання самого себе, приховавши в собі відчуття радості” (Д.Огороднов). Музично-ритмічні та ритмічні вправи виконують релаксаційну функцію, допомагають зняти емоційну напругу та розумову перевтому. Таким чином, музика впливає на різні сфери життєдіяльності особистості через три основні фактори: вібраційний, фізіологічний та психологічний.

В останні роки особливої набуває уваги значний інтерес суспільства до процесів відродження в Україні релігійно-духовної культури. Ми повертаємось до історичних традицій наших предків, коли церква та світська культури були тісно взаємопов'язані. Відображаються нові системи релігійної освіти: недільні школи, регентські училища, відділення церковних регентів в педагогічних вузах.

За ініціативи проректора-директора інституту мистецтв, Героя України, академіка А.Т.Авдієвського в інституті мистецтв НПУ імені М.П.Драгоманова було вперше відкрито відділення „регент церковного хору”. Головною метою створення регентського відділення є усвідомлення та пізнання джерел народно-співочих традицій та церковно-літургійної практики, ролі духовних глибин української культури та реалізації духовних засад в галузі виховання підростаючого покоління.

Відомо, що церковно-музична та гімнографічна практика в глибині століть народжувалася із загальнокультурного джерела і є органічною складовою музичної культури. З одного боку ця музика пов'язана з канонічними текстами, котрі звучать під час богослужіння. З іншого – сучасні композитори не ставлять за мету створювати музику для церковної відправи, але ця музика є часткою людського єства, допомагаючи звертатися своїми думками до самого святого, що кожний відчуває в собі – до Бога.

Зважаючи на цю особливість, навчальний курс регентського відділення складається не лише з традиційних фахових дисциплін, а й таких, які представляють основи церковної культури, передусім, стародавньої мови (латинської і давньогрецької) а також поетики стародавньої літератури (античної та середньовічної). Освітня програма регентського відділення має відкрити для майбутніх вчителів музики, регентів широкий доступ до міжнародної інтеграції в галузі освіти і культури. Нарешті, лише взаємозв'язок дисциплін гуманітарного, богословського та музикознавчого напрямків здатний створити на університетській базі науково-методичний центр з відродження багатовікових традицій української духовної музики. Сьогодні, на жаль, у навчальних планах для педагогічних вузів, в

програмах з історії української музики приділено недостатньо уваги аналізу історичного розвитку православної духовної музики, осягнення її з позицій внутрішнього, змістового наповнення, виходячи з літургійного контексту, характеристики таких напрямків церковного співу, як знаменний розспів, піснеспівів служб „Всенощне бдіння”, „Літургія” тощо. Як показує досвід, сучасний вчитель музики не може реалізувати свої здібності у впровадженні церковно-співочого надбання, оскільки не володіє фактичним матеріалом. В його уяві духовна музика ідентифікується зі світською хоровою, відрізняючись тільки специфічністю сакрального тексту. Впровадження її безцінного скарбу є найважливішим внеском українських педагогів та музикантів у сучасну загальноєвропейську культуру.

Насамкінець, зауважимо: саме зараз, доки не пізно, необхідно докласти максимум зусиль заради заповнення духовного вакууму і відродження у свідомості майбутніх педагогів національної, а відтак і світової духовно-культурної спадщини. Саме в цій сфері створюється особливий духовний простір, де зникає зло, насильство, розбрат.

Література

1. *Ильин И.А.* Наши задачи. Историческая судьба и будущее России. – М.: МП, 1992. – Т.2. – С.40-41.
2. *Гегель Г.* Сочинения: В 8-ми томах – М., 1934 – Т.7 – с. 81.
3. *Кримский С.Б.* Контуры духовности: новые контексты идентификации // Вопросы философии № 12, 1992. – С. 21-28.
4. *Психология.* Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд. – М., 1990. – 494 с.
5. *Коджаспирова Г., Коджаспиров А.* Педагогический словарь: для студ. высш. и ср. пед.учеб. заведений. – М.: Академия, 2003. – 176 с.
6. *Ушинский К.Д.* Собрание сочинений: в 2 т. – М.Л.: Издательство АПН РСФСР, 1950. – Т. 8. – 776 с.
7. *Зеньковський В.В.* Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – Клин: фонд „Христианская жизнь”, 2002. – 272 с.

УДК 37.02:7.01:165

Падалка Г.М.

ПЕДАГОГІКА МИСТЕЦТВА ЯК НАПРЯМ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

В статье рассматривается проблема концептуализации теории и методики обучения искусству, предлагается ее сущностная характеристика, выяснение границ объектного и предметного поля, цель, ориентиров содержания. Определяются методологические основы, принципы, педагогические условия, методы и формы художественного обучения, воспитания и развития учащихся. Освещаются перспективы исследований в этой области научного знания.

Ключевые слова: педагогика искусства, обобщение, интеграция, методологические ориентиры, содержание, методы, формы обучения искусству.

Проблеми мистецької освіти посідають чільне місце в розвитку теоретичних і практичних засад педагогіки.

Аналіз наукових робіт в галузі художньої освіти за останні роки свідчить про значне збільшення їх обсягу, про зростання рівня теоретичної обґрунтованості і практичної значущості. Предметні методики – навчання музики, образотворчого мистецтва, хореографії, театральної діяльності тощо - накопичили нині величезний масив даних. В результаті цього спостерігається парадоксальне, на перший погляд, явище. Чим глибшими і детальнішими стають методичні знахідки в різних галузях мистецького навчання, тим складнішим стає процес наукової формалізації добутого знання, процес наукового аналізу і роз'яснення окремих методичних явищ. Перед вченими в галузі окремих мистецьких методик постає завдання – знайти спосіб, окреслити теоретичні підвалини узагальнення, систематизації і класифікації матеріалу, зібраного окремими методиками. Поза виявленням основних закономірностей, фундаментальних засад методичного упорядкування підходів, опрацьованих в окремих галузях мистецького навчання, важко уявити собі перспективу їх подальшого розвитку, можливості передбачення нових педагогічних закономірностей. Вільно чи не вільно, свідомо чи безсвідомо вчений, що працює в контексті окремої предметної методики, буде наштовхуватись на необхідність пошуку концентрованого, цілісного, узагальнюючого знання щодо викладання мистецьких дисциплін.